

NESCIO

PLEZIERTREIN

Ik heb nog een oudere herinnering.

Donderdag, 30 Juli 1896. Kijkt u het maar na in een oude almanak en u zult zien dat 't klopt. Bestaan er nog almanakken? En winkels: tabak, *snuif* en sigaren?

Donderdag, 30 Juli 1896. Ik zie nog de blauwe aanplakbiljetten. Goedkoope trein naar Nijmegen, 2de en 3de klas, 3de klas *f* 1,- heen en weer. En ik voel weer heel even de verwachting van toen, toen die dag nog komen moest.

Het geluid van de houtduif. Een weg in een vreemd land, breed en verlaten, hoge boomen alom. Het moet bij Berg en Dal zijn geweest. En het koeren van de houtduif. En de vreemde ontroering.

Dat is alles.

De rest is zakelijkheid. De mensen van den plezientrein, die je overal weer tegenkwam. De Duivelsberg. Even weer een vreemde ontroering: die ruimte en dat licht. Alles was vreemd. Een opgetogen meisje, volwassen. Ze kan nog leven, ik leef ook nog. Een te duidelijke stem: 'Zooiets zie je bij ons op de Jodenbreestraat toch niet.' Een steil pad naar beneden, te steil, m'n vader komt zittende terecht, halverhoogte.

En tegen den avond, de weg naar het station, al die groepjes mensen: de plezientrein. Een man die op den rand van 't trottoir staat en z'n hoofd beweegt en dan kotst. De plezientrein.

In den nacht staan we stil op de rails. Het raampje is open, wij hooren 't gelal uit de andere wagens. Een man zit bij het portier. 'Waar zijn we?' Hij rijst op om zijn kop uit het raampje te steken en praat naar binnen: 'Maarsbergen.' Klap op z'n derrière. 'Waarom berg je 'm dan niet op?' Plezientrein.

Maar 't zachte koeren van die duif in de eeuwigheid. Dat steeds weer herleeft als ik een duif hoor koeren en soms alleen al als ik hoogopgaand weelderig geboomte zie. Nijmegen, m'n vader, dat stuk weg, die boomen daar en die duif die koerde.

En de weemoed. Lang nadat die dag niet meer komen moest, hingen hier en daar nog die blauwe biljetten. Donderdag, 30 Juli 1896. Goedkoope trein

naar Arnhem en Nijmegen. De zoete en pijnlijke en onbegrepen weemoed, dat 't voorbij was en dat Donderdag de 30ste Juli 1896 nooit meer komen zou.
Dat is alles.
En een vreemd gevoel van onvergankelijkheid.

19 Februari 1942

Hoe schrijft Nescio?

Indirect, uitwijkend. Terwijl hij iets zegt 'draait hij zich verraderlijk om'.

Je kunt het vandaag de dag niet rechtstreeks hebben over zacht koerende duiven in de eeuwigheid. Dat lukt alleen onopvallend, in het voorbijgaan aan het hoofdthema, de pleziertrein. Nescio brengt iets vergaands ter sprake door het te verloochenen.

In *Een lange dag* zit Sam even stil en zegt: 'God is groot'. Dit kan alleen dankzij de toevoeging: 'en meteen reden we de brug op met groot geweld en al die ijzeren balken schoven ons voorbij, zoodat het mij warrelde.'

Waar het lukt om omfloerst te spreken en zo iets indirect te laten blijken, daar is het spreken dichterlijk, om het even of de manier van spreken prozaïsch of poëtisch is. Poëtische directheid is niet dichterlijk in deze zin. Het proza van Nescio wel.

De stroomgedichten van Nescio's tijdgenoot *Marsman* spreken omfloerst. Daar kom ik in een volgende Nieuwsbrief op terug. Soms blijft zijn spreken zonder weerklank – zo ook wanneer de eeuwigheid in het geding is. In *De Overtocht* staat:

*o! de tocht naar het eeuwige land
door een duisternis somber en groot
in de nooit aflatende angst
dat de dood het einde niet is.*

Of, in *Tempel en Kruis*:

*De toren slaat.
hij ziet hem echter niet.
alleen den dunnen gouden ring
der wijzerplaat, een roerloos rad,
dat in het hart staat
van het zwarte niets:
de windroos van den tijd,
als een rozet
tegen het dof fluweel der eeuwigheid.*

De tocht naar het eeuwige land en het dof fluweel der eeuwigheid bereiken mij als lezer niet. Waar ligt dat aan?

Vandaag de dag is dichten niet eenvoudig.

Voor je het weet is je poëem vergeten, een object van de vermaaksindustrie of een *lustiges Nebenbei* daarbinnen. Dichten is opgeslokt door de zakelijkheid: economie, bureaucratie. Beide dichters weten van deze macht.

Marsman zegt in *De esthetiek der reporters: ... intussen dromen de priesters der zakelijkheid den afgodischen droom van het Ene Hotel van Glas en Beton, dat de landoppervlakte der aarde, de vijf continenten, als een harnas omsluiten zal.*

Marsman verzet zich tegen de verzakelijking, hij vreest *dat de mens geknecht wordt door zijn eigen technische schepping*. Hij verlangt de terugkeer van leven, dood en bloed.

Ook Nescio noemt de zakelijkheid. Verzet hij zich daartegen? Schijnbaar wel. Hij noemt het koeren van een duif en zegt: *de rest is zakelijkheid*.

Maar een tegenstelling is dat niet.

Hij wijst de pleziertrein niet af, maar ziet hem in het licht van de duif.

Hij heeft geen *tegenover* met betrekking tot de zakelijkheid.

Vandaar dat hij indirect schrijft.

Dit alles raakt mijn eigen manier van schrijven. Ik dicht niet maar ik denk na – dat dacht ik. Maar nadenken is er maar zo niet, want het is al evenzeer ingehaald door de zakelijkheid voor het goed en wel op weg is.

Of geeft Nescio's uitwijken mij een aanwijzing?

Verzet je je tegen de zakelijkheid, dan zul je teleurgesteld blijven, want je woorden zullen zonder weerklank blijven.

Dat is niet erg. Misschien laat die stilte zien hoe het erbij staat, ten tijde van de zakelijkheid.

In *Zonder Weerklank* roept Marsman de Nederlanders toe:

*Volk, ik ga zinken als mijn lied niet klinkt;
Ik moet verdrogen als gij mij niet drinkt;
Verzwelg mij, smee ik – maar zij drinken niet;
Wees mijn klankbodem, maar zij klinken niet.*

Eerst wordt het volk nog toegesproken. Maar het luistert niet. Vandaar Marsmans overgang van de tweede naar de derde persoon.

Marsman maakt duidelijk waaraan het ligt dat het volk niet naar hem luistert. Hij krijgt geen weerklank omdat het volk om te beginnen al de weerklank niet hoort van de ontzaglijke ruimte die het bewoont.

*Ik heb in hun zielen
Geen spoor van weerklank gehoord
Van de ontzaglijke ruimte
Waarin zij leven;*

Is de afwezigheid van weerklank een geval van hardhorendheid?

Dat hoeft niet. Misschien is de ruimte wel zo ontzaglijk dat zij geen weerklank *kan* vinden.

Nescio weet het maar al te goed: wat zich wil onderscheiden van de zakelijkheid zal het niet lang maken.

Titaantjes werpen hun rotsblokjes vergeefs.

De zakelijkheid haalt de ontroering in.

'Wat geeft 't eeuwige aan de ontroering?', vraagt Sam in *Een lange dag*.

De schrijver kijkt onder de bank van de trein, maar ook daar lag niemand. Blijkbaar had toch Sam de vraag gesteld.

Hij haalt zijn schouders op.

'Een constructie, een geconstrueerde onderbouw, een mathematische fundeering'.

'Pats', zei ik...'

Nescio ziet dat de aarde is losgekoppeld van haar zon, dat God dood is en het dichterschap erbij – zonder ressentiment.

Den heelen dag was Sam grappig. Hij had een geleerde gesproken, die aan 't prakkizeeren was om met de bestuurbare aarde door 't heelal te zeilen, met de zon er achteraan, als een roeibootje achter een tjalk. Hij had God in de smiezen, gewogen en gemeten hatti 'm, heelemaal uitgerekend. Met de dichterlijke jongelui zou 't

slecht afloopen, daar had die geleerde een vermoerden hekel aan. Maar voor mij zou Sam een goed woordje doen, misschien kon ik nog wel een klein betrekkingje krijgen bij de administratie om een alfabetisch register te helpen maken van alle nuttelooze zaken, die afgeschafte moesten worden, honderden lui hadden ze daarvoor nodig.

Voll Verdienst, doch dichterisch wohnet der Mensch auf dieser Erde, zegt Hölderlin.

De tegenstelling tussen economie en dichten gaat niet langer op.

Heidegger zegt hierover: *Das Wort vom dichterischen Wohnen des Menschen bleibt unerfüllt eine einzige große Täuschung.*

Dankzij zijn loochening zegt Nescio niettemin iets *binnen* de zakelijkheid.

Allereerst dat die zich midden in een natuur bevindt die er niet naar verlangt weerklank te krijgen, terwijl de zakelijkheid daar toch deel van blijft uitmaken. Midden in de zakelijkheid ligt iets dat machtig en statig is, onaangedaan en onveranderlijk.

De roode daken van de Zaansche huizen deden dien dag alsof de kleine misère daaronder hun niet aanging, toen niet en nooit niet. En de weilanden lagen tot aan de kim, ononderbroken met niets er in, machtig en statig, niets hadden zij van doen met al dat getob en geslaaf, dat nooit ophield, zij lagen maar mijlenwijd, tot waar 't oog niet meer reikte, en verder, onaangedaan en onveranderlijk en de hemel er boven en de zon er in.

Menselijk spreken kan hier niet zomaar bij.

Om dit onaangedane ter sprake te brengen moet het in de nabijheid ervan blijven en toch de ontoegankelijkheid ervan onderkennen.

Vandaar dat Nescio's loochening meer en anders is dan een stijlfiguur.

Uit alle macht probeer je je omgeving te humaniseren.

Dat is vergeefs.

Dat is geen ramp, want een aanwijzing naar de macht van de natuur.

Dit blijkt in Nescio's gebruik van het woordje *maar*.

... *Zij lagen maar mijlenwijd.*

Van 't water dat maar altijd naar 't Westen stroomde, dat iederen avond naar de zon stroomde.

In dit *maar* ligt: de stromen volgen hun eigen baan, niet die van de mensen. En toch heb je daar als dichter op een duistere manier weet van.

De humane reis per pleziertrein heeft een keerzijde: *een weg in een vreemd land, breed en verlaten.*

Hoe kun je iets wat voor het spreken ontoegankelijk is toch zeggen?

Het woordje dat *Pleziertrein* draagt en doortrekt is niet *maar* maar *nog*.

Ik heb nog een oudere herinnering.

Bestaan er nog almanakken?

Ik zie nog de blauwe aanplakbiljetten.

... *toen die dag nog komen moest.*

Ze kan nog leven, ik leef ook nog.

... *hingen hier en daar nog die blauwe biljetten.*

Nog is een woord waarin de tijd iets tweeledigs doet.

Enerzijds duidt het op datgene wat al bijna voorbij is en nu op zijn laatste benen loopt. *Zijn er nog almanakken?*

Als dat zo is, dan zal dat niet lang meer duren.

Anderzijds duidt het op datgene wat telkens opnieuw gebeurt: ...*toen die dag nog komen moest* is toekomstig.

Het eerste *nog* is weemoedig. De herinnering aan wat echt voorbij is. *Lang nadat die dag niet meer komen moest, hingen hier en daar nog die blauwe biljetten, 30 Juli 1896. Goedkoope trein naar Arnhem en Nijmegen. De zoete en pijnlijke en onbegrepen weemoed, dat 't voorbij was en dat Donderdag de 30ste Juli 1896 nooit meer komen zou.*

Het tweede is toekomstig. Wat voorbij is, is wel weg, maar als afwezig en ontoegankelijk is het er nog - *weer*.

De blauwe biljetten zijn er nog altijd. Dankzij Nescio blijven ze nog wel even hangen.

Ze zijn niet weg maar geweest. Zo komen ze op mij toe.

En ik voel weer heel even de verwachting van toen, toen die dag nog komen moest.

Nescio's *eeuwigheid* is ontoegankelijk en toch bepalend voor zijn spreken, doordat zij datgene betreft wat nog altijd op je toe komt – *dat steeds weer herleeft als ik een duif hoor koeren.*

Daarbinnen blijkt de onaangedaanheid van de natuur, *een vreemd gevoel van onvergankelijkheid.*

Als er wat te dichten valt binnen de zakelijkheid, zonder er meteen literair mee samen te vallen, dan loochenend. Ik trek me terug. Daarin geeft de natuur van zich blijk – die heeft zichzelf al teruggetrokken voor mij, want zij was te groot.

Heidegger zei: *Wir erfahren noch nicht deutlich genug, was sich uns im Entzug andeutet, weil wir den Entzug selbst, das Dichterische im Undichterischen, noch nicht kennen.*

In dit stukje ben *ik* uitgeweken voor mijn eigen vraag: hoe kan ik nadenken bij het dichterlijk spreken van Nescio in de epoche van de zakelijkheid, die ervoor heeft gezorgd dat beide, dichten en nadenken, literair zijn?